

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Даниела Бобева
катедра “Финанси и застраховане”,
Висше училище по застраховане и финанси

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор”

в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление 3.8. Икономика

докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“

Автор: Таня Михайлова Генова

Тема: *ФИНАНСОВИ АСПЕКТИ ОТ РАЗВИТИЕТО НА ЕЛЕКТРОННИТЕ РАЗПЛАЩАНИЯ ЗА УВЕЛИЧАВАНЕ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ*

Научен ръководител: проф., д-р Станислав Димитров

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № 32 от 30.01.2023 г. на Ректора на Висше училище по застраховане и финанси проф. д.ю.н. Борис Велчев съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема: „Финансови аспекти от развитието на електронните разплащания за увеличаване конкурентоспособността на малките и средните предприятия“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; професионално направление 3.8. Икономика; докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“.

Автор на дисертационния труд е Таня Михайлова Генова, докторант във ВУЗФ на самостоятелна форма на обучение към Катедра “Финанси и застраховане” с научен ръководител проф. д-р Станислав Димитров, зачислена със заповед № 13/06.02.2018 г. и заповед № 437/16.12.2019 г. за промяна на темата на дисертационния труд.

Предадените от докторанта Таня Михайлова Генова материали включват документи по съставен опис: кратки биографични данни и информация за изпълнението на изискванията при обучението в докторската степен; копие от диплома № 213955, регистрационен № 017376/2011 г. на Нов български университет за придобита образователно-квалификационна степен „магистър“; списък на публикациите по темата на дисертационния труд; справка за

научните и научно-приложните приноси в дисертационния труд; справка за изпълнението на минималните национални изисквания за придобиване на ОНС „доктор“ в професионалното направление 3.8.„Икономика“; дисертационен труд; автореферат на дисертационния труд на български и английски език; копия на публикациите по темата на дисертационния труд и техни резюмета на български и английски език. Докторантът е приложил 3 статии, посветени на електронните разплащания и на развитието на малките и средните предприятия в България.

Предоставени са всички документи, необходими за цялостната оценка на дисертационния труд и съответствие на кандидата с изискванията за предоставяне на съответната научна степен.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Докторантката е получила бакалавърска степен по международни икономически отношения в УНСС и магистърска степен от Нов български университет по бизнес администрация.

Професионалният ѝ опит е изцяло в глобални компании лидиращи на пазарите. Опитът и в Метро е свързан с малките и средните предприятия като бизнес модел на тази световна компания. От тук е интереса ѝ към темата за развитието на малките и средните предприятия. Впечатляващи са бизнес резултатите от нейната дейност. От 6 година заема висока позиция в Mastercard, Bulgaria като Директор за развитие на бизнеса, който отговаря на наднационално ниво освен за България и Северна Македония, Албания и Косово. Работата ѝ в тази глобална компания, специализирана в платежните услуги, е пряко свързана с дисертационния труд и дава възможност на докторантката да надгради над теоретичните си познания и значим практически опит в тази област.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Авторът е обосновал актуалността на тематиката. Фокусирането на автора върху проникването на електронните разплащания в сектора на малките и средните предприятия е изключително актуално и почти неизследвана в българската литература тема, както се вижда и от списъка с използваната литература. Докато ролята на електронните разплащания за общото развитие на икономиката и финансовото посредничество е значително разработена тема с достатъчно категорични резултати, то връзката на разплащанията с малките и средните предприятия и по-специално тяхната конкурентоспособност не попада във фокуса на изследванията. В този контекст дисертационният труд отговаря на един важен за практиката въпрос, а именно дали и как електронните разплащания могат да допринесат за устойчивостта на

малките предприятия. Проблемът е още по-актуален в условията на обща пазарна несигурност през последните години на револвиращи кризи и усилване на външните шокове пред сектора на предприятията, на които са изложени най-вече малките и средни фирми.

Както посочва авторът на дисертационния труд, разширяването на електронните разплащания на малките фирми е сигурен инструмент за ограничаване на сивия сектор – хроничен проблем на българската икономика.

4. Познаване на проблема

Докторантът Таня Генова демонстрира отлични познания както по отношение на теоретичните аспекти на разплащанията, така и практическите им приложения.

В дисертационния труд са изследвани 175 източника, включително около тридесет от български автори. Авторът е направил задълбочен анализ на използваната литература, на базата на който са дефинирани основните понятия, формулирани са основните хипотези и очертана методологията на изследването.

Демонстрира се отлично познаване и на регулаторната рамка, която се явява един от основните фактори за развитието на електронните разплащания.

5. Методика на изследването

Освен използването на класическите методи на научни изследвания в областта на икономиката – анализ и синтези, индукция и дедукция, сравнителен анализ и т.н. в дисертационния труд е формулирана собствена методология на изследването, базирана върху два подхода:

Първо: цялостен анализ на данни и структуриране на иконометричен модел на базата на модела ТАМ, разработен от Дейвис (Davis, Bagozzi, Warshaw, 1989) и доразвит от Гейбъл; Моделът изцяло съответства на поставените цели и задачи както и на спецификата на обекта на изследване. Моделът на приемане на технологиите е един от най-широко използваните и доказали ефективността си при изследването на възприемането на технологиите.

Второ: провеждане на собствено представително емпирично изследване, чиито данни помагат да се навлезе в реалното използване на електронните разплащания и на тази база да се идентифицират ползите и пречките пред електронизирането на разплащанията на МСП. Използваната от автора методология включва представяне на данни от различни статистически източници. Извършен е преглед на тезите на различни автори по разглежданата проблематика. Извършен е анализ на представяните данни като някои от тях са представени по подходящ графичен начин.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с обем от 198 страници и 2 приложения в 7 страници. Структуриран е в увод, изложение в три глави и заключение. Използваната литература съдържа 175 публикации на български и английски език. Дисертационният труд е изключително богат на данни и емпирика, подходящо представени в 84 фигури и 11 таблици. Източниците са цитирани коректно. Дисертационният труд е структуриран и представен съобразно изискванията, използвана е професионална терминология и е демонстриран научен стил.

В първа глава: Теоретични и методологични основи на изследването на платежната система при малките и средните предприятия се разглеждат теоретичните основи, същността и характеристиката на електронните платежни системи и на електронните плащания. Прецизно са описани и анализирани българските и европейските регулации в тази област. Проучени са основните видове електронни платежни инструменти с фокус върху платежните карти като най-често използвани в момента от МСП в България. Разгледани са европейските платежни практики след появата на единната зона за плащания в евро SEPA, системите TARGET2, RTGS и др. Интерес представлява изследването на иновативните технологии в областта на електронните плащания.

Втора глава разглежда условията и факторите за дигитализация на малките и средните предприятия в България. Анализът започва с анализ на теориите за малките и средни предприятия, тяхното дефиниране и функциониране, след което авторът се фокусира върху оценката на степента на дигитализация. Признак на задълбоченост на дисертационния труд е, че дигитализацията на малките и средните предприятия се разглежда в контекста на цялостното развитие на малките и средните предприятия, а не отделно от тенденциите и процесите на тяхното пазарно развитие. Дейността на МСП е анализирана от гледна точка на основни макро и микроикономически показатели, както и по сектори с оглед условията за инсталиране на ПОС и приемане на картови и други електронни плащания. Интерес представлява и анализът на регулаторна рамка и политики за развитие на малките и средните предприятия.

В трета глава са идентифицирани основните проблеми и предизвикателства за развитие на електронните плащания в България. Това става на основата на резултатите от проведеното емпирично изследване относно ефектите от използване на електронните плащания върху МСП, факторите които ги обуславят, проблемите и мерките за преодоляването им. Създаден е теоретичен модел за влияние на електронните разплащания върху българската икономика и по-специално върху приходите от данъци – акцизи и ДДС.

Въпреки, че акцентът на дисертационния труд е върху МСП значителна част от методологическия апарат се използва за оценка на фискалните ефекти от електронните разплащания като по-този начин се разширява приложимата част на изследването.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Авторът формулира осем приноса на дисертационния труд като три от тях имат научен характер, и останалите са с научно приложим характер.

Със силно изразен приносен **теоретичен** характер е преди всичко формулирането и обосноваването на един слабо разработен научен въпрос – изследване на връзката между електронните разплащания и МСП.

В дисертационния труд се открива и един съществен допълнителен приносен момент – това е изясняването на цялостния категориен и понятиен апарат, което е особено полезно поради честата употреба на различни категории с един и същи смисъл, което внася неяснота в теорията и изследванията.

Съществен приносен момент в теоретичен план е и разработването на методологията и иконометричния модел за измерване на влиянието на електронните разплащания върху българската икономика и върху самите МСП. Тази методология има потенциал за широко практическо приложение.

Бих добавила към приносните моменти в теоретичен план и разработването на инструментариум за емпирично изследване на предмета на дисертационния труд, който дава възможност за последващи изследвания за целите на отчитане на динамиката. Така се отваря пространство за бъдещи изследвания (не само на автора) в областта на електронните разплащания.

Оценявам като приносен елемент и провеждането на цялостен задълбочен анализ на електронните платежни инструменти, тяхното класифициране и оценка от гледна точка ефективността им.

Приносните моменти неоспоримо показват значимостта на разработката не само в теоретичен, но и в приложен аспект. Получените научни резултати могат пряко да се приложат в практиката най-вече като се информират съответните институции.

Трудът на докторанта Тания Генова съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката. Дисертационният труд показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по съответната научна област и способности за самостоятелни научни изследвания.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Предоставените за преценка публикации са 3 статии, които са пряко свързани със съдържанието на дисертационния труд.

Публикацията „Дигитализацията като предпоставка за устойчиво развитие на МСП в България“ е направена в сп. "Пари и култура", ISSN 2683-0965, бр. 1/2021, сборник с доклади "Икономически предизвикателства пред България (2021 - 2023) - устойчивост и рискове“, ISBN 978-619-7622-05-8 и съдържа анализ на основните видове платежни инструменти и тяхната приложимост в малките и средните предприятия.

Докладът „Франчайзингът като бизнес модел – същност и предимства“ е изнесен на Годишната научна конференция на ВУЗФ за 2019 г. и е приет за публикуване във „VUZF Review“, бр.4, 2022, ISSN 2534-9228. Статията разглежда франчайзингът като инструмент за конкурентоспособност на малките и средните предприятия.

Статията „Платежни инструменти и приложението им в МСП – ползи и предизвикателства“ е приета за отпечатване във VUZF Review и е по-скоро студия от 37 страници, която в резюме представя основни изводи от дисертационния труд.

Представените публикации отговарят на минималните изисквания за обем и качество.

9. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Приложената справка показва, че докторантката покрива минималните национални изисквания за научна степен „доктор“ в професионалното направление 3.8. Икономика. При изисквани 50 точки, тя доказва наличието на 80 точки.

10. Лично участие на докторанта

Прегледът на дисертационния труд показва, че той е резултат на лично участие, използваните източници коректно са цитирани и не откривам плагиатство.

11. Автореферат

Авторефератът отговаря на изискванията и отразява основните резултати от изследването. Докторантката се е отнесла изключително отговорно към вътрешната защита на дисертационния труд като е отразила изцяло направените бележки за подобряване на качеството на автореферата.

12. Критични забележки и препоръки

Считам, че предложеният научен труд има неоспорими достойнства и авторът се очертава като един от малкото изследователи на тази проблематика. Въпреки ограничените данни, докторантката е успяла да формира добра емпирична база за да изследва проблема и това прави дисертацията значима за теорията доколкото създава възможност за по-нататъшни сравнителни изследвания. Нямам критични бележки върху дисертационния труд, а по-скоро въпроси, на които да се отговори по време на защитата.

Значителна част от иконометричното изследване е насочено към фискалната област - оценка на фискалните ефекти от електронните разплащания. От доизясняване се нуждае въпроса как доказаните ефекти на електронните разплащания върху данъчните приходи в бюджета се отразяват върху самите малки и средни предприятия.

Емпиричното изследване обхваща динамиката на електронните плащания за периода 2016-2020 г., динамиката на терминалните ПОС устройства, на търговските обекти и ЮЛ, работещи с ПОС. Счита ли автора, че ако сега се направи емпиричното изследване - след пандемията, ще се отбележи напредък в използването на картови разплащания от МСП.

13. Лични впечатления

Нямам лични впечатления от докторантката.

14. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Използването на ТАМ модела не е популярно в българската икономическа литература, а дава добри резултати, както се вижда от дисертационното изследване. Затова препоръчвам да се направи публикация, която да се фокусира върху предимствата и условията, при които този подход носи предимства в изследванията в областта на финтех. В тази връзка би било подходящо да се представят резултатите и на Финтех асоциацията.

Препоръчвам научно-приложните резултати да се представят също и на асоциацията на малките и средните предприятия.

Резултатите биха могли да се операционализират на ниво политика на Агенцията за МСП и да се представят в подходяща форма. Част от резултатите, касаещи фискалните ефекти от електронните разплащания на малките и средните предприятия да се предоставят на Министерство на финансите – Националната агенция за приходите – за формулиране на мерки и стимули за разширяване на електронните разплащания.

Основна препоръка е да се подобри качеството на публикациите и в по-голяма степен да се фокусират и надграждат върху резултатите от дисертационния труд.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд **съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на всички** изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Правилника за приемане и обучение на докторанти във Висшето училище по застраховане и финанси.

Дисертационният труд показва, че докторантът Таня Генова **притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по Професионално направление 3. 8. Икономика, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен ‘доктор’** на Таня Генова в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3. 8. Икономика; докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“.

24 март 2023 г.

Рецензент:

(проф., д-р Даниела Бобева)